

Pølsevev, nonsense eller bullshit – kall det hva du vil. Nå har norske helseforskere fått nok

Den globale folkehelsen trues av en ordflom av dunkelt konsulent-snakk, overdrivelser og meningsløst spinn, mener forskere ved Universitetet i Oslo.

Lei: Forskere har et særlig ansvar for å si ifra i møte med sludder og tomt prat, mener forskerne Felix Stein (t.v), Antoine de Bengy Puyvallée og Katerini Storeng. (Foto: Sofie Amalie Klougart)

Av [Jon Kåre Time](#), Journalist

«*Bullshit*» – det er ordet som best beskriver mye av språkbruken innenfor fag- og politikkområdet global helse, ifølge forskerne Felix Stein, Katerini Storeng og Antoine de Bengy Puyvallée. Alle er tilknyttet Senter for utvikling og miljø ved Universitetet i Oslo, der de for tiden studerer hvordan koronapandemien ble håndtert internasjonalt.

Sammen står de bak kommentarartikkelen «[Global health nonsense](#)», som nylig ble publisert i anerkjente *British Medical Journal*. Her oppfordrer trioene til et oppgjør med de meningsløse buzz-ordene, den teknokratiske sjargongen og de mange overdrivelsene og utelatelsene de hevder får utfolde seg i feltet. Selve språkbruken har utviklet seg til et demokratisk og moralsk problem, mener forskerne: «Vi må alle derfor finne motet til å unngå, identifisere, og si fra om sludder når vi hører det», skriver de.

Hva sikter de til? Jo, blant annet hvordan begreper som «katalysatorer», «synergier» og «investeringscaser» nå er blitt dagligtale i organisasjonene som finansierer og styrer arbeidet med å gjøre livet til folk i fattige land bedre – språk som virker å ha smittet over fra finanssektoren, konsulentbransjen og Silicon Valleys oppstartsbedrifter.

I tillegg mener de global helse plages av reklameaktige overdrivelser om hvor godt man har lyktes i å oppnå ulike «resultatindikatorer», som ofte har dunkle definisjoner. Det er sin egen form for humbug. I sum blir det krevende å forstå og kritisere styringen av global helse, frykter forskerne. Da blir det vanskelig å jobbe for forbedring.

Bullshit-bingo: Et bingobrett for global helse, illustrert av British Medical Journal.

Ikke engang løgn

Tullprat, pølsevev eller svada: kall det hva du vil. I artikkelen endte forskerne opp med ordet *nonsens*, men det er strengt tatt bare fordi ordet *bullshit* ikke slapp forbi tidsskriftets medisinske portvoktere – til tross for at det kanskje er det mest presise, rent faglig.

Etter at filosofen Harry Frankfurt i 2005 publiserte essayet «*On Bullshit*», har nemlig ordet blitt et respektabelt analytisk begrep i filosofi og samfunnsvitenskap: Bullshit er det som ikke er sant, men heller ikke løgn. Den som farer med bullshit, er nemlig ganske likeglad til hva som er de faktiske forhold. Målet er bare å overbevise tilhøreren. Selv om man ikke lyver direkte, er slikt snakk meningsløst, unødvendig eller bent frem skadelig fordi det skaper et feilaktig bilde av virkeligheten.

– Dette er et generelt kulturelt fenomen – folk snakker jo tull hele tiden, på alle politikkområder. Men vi synes vi har observert ekstra mye av det i global helse, sier førsteamanuensis Katerini Storeng, som leder forskergruppen.

Ifølge forskerne har bullshit-viruset spredd seg gradvis gjennom feltet de siste tyve årene, parallelt med at sektoren har gjennomgått store endringer. Før foregikk global helsebistand mellom nasjonalstater. I dag er arbeidet dominert av ulike «privat-offentlige partnerskap», hvor giverland som Norge samarbeider med private aktører som Bill & Melinda Gates-stiftelsen, i tillegg til FN og Verdens helseorganisasjon (WHO). Dette har gitt opphav til mektige organisasjoner som for eksempel Gavi, som skaffer vaksiner til barn, og det som kalles The Global Financing Facility.

De nye samarbeidsformene har gitt mye friske penger til arbeidet og regnes av mange som en suksess. Men de har også ført til kompliserte styringsformer og et besynderlig språk. Under pandemien ble dette nærmest parodisk, ifølge Sum-forskerne.

Akselerator i spinn

De siste tre årene har forskertrioen forsøkt å dissekere de ulike ordningene og systemene som ble stablet på bena for å koordinere det globale forsvaret mot koronaviruset. Men selv for ekspertene var det vanskelig å henge med på hva som foregikk. Hvem bestemte for eksempel i «innkjøpsmekanismen» Covax, som skulle sikre global fordeling av vaksiner og medisinsk utstyr? Og hva er egentlig det mer overordnede globale samarbeidsprosjektet, eller hva vi nå skal kalle det, som ble døpt *The Access to COVID-19 Tools (ACT) Accelerator* og som ble ledet av Norge og Sør-Afrika?

Dette «initiativet», oftest forkortet til Act-A, ble beskrevet som et «rammeverk», et «samarbeid», «et partnerskap» og en «plattform». Det var ikke godt å bli klok på hvordan denne globale «entiteten» var bygd opp: Act-A består nemlig av både et «fasiliteringsråd» med ulike «pilarer» og «pilar-ledere», samt en «*executive hub*» (herfra orker vi ikke å prøve å oversette), en «*health systems response connector*» og forskjellige «*principals*», «*partners*», «*key delivery partners*», «*co-hosts*», «*co-conveners*», «*co-chairs*», «sponsorer» og «spesialutsendinger». Hver enkelt «pilar» har i tillegg blant annet en «*consensus group*» og en

«*shareholder group*» som på ulikt vis holder oppsyn med diverse «*workstreams*» som igjen styres av hver sine «*workstreams leads*».

De teknisk-klingende begrepene er beleilig uklare, påpeker forskerne. I praksis har de et «flytende» meningsinnhold som glatter over interessemotsetninger og tilslører hvem som er ansvarlig for eventuelle feil. Samtidig fører språkbruken til en avpolitisering: Det blir vanskelig for uinnvidde å kritisere det som skjer.

– Det er skattepenger som brukes, men det er umulig for journalister eller forskere å trenge gjennom bullshiten. Det er et demokratisk problem, sier Storeng.

– I Norad snakker man nå hele tiden om at «fakta har makta», men kanskje er det heller språket som har makta, sier Antoine de Bengy Puyvallée.

Statistisk nonsens

Bullshit kan også finne veien inn i tallmateriale og målesystemer. Forskerne arbeidet med en [artikkel](#) om rike lands løfter om å donere vaksinedoser til fattige land da ideen til nonsensanalysen oppsto. I dokumentene fra Covax og Gavi var det nemlig uklart hva en vaksinedose faktisk var.

– Snakket de om en dose som var blitt lovet gitt bort? En dose som var distribuert? En dose som var blitt satt i en arm? Det ble umulig å finne ut hva som var hva, sier Storeng.

Slik forskerne ser det, henger dette sammen med at de globale helseinstitusjonene konstant må skape et inntrykk av at de lykkes. Felix Stein, som er økonomisk antropolog, peker på at man har valgt å gi mye makt og innflytelse til de som gir penger til globale helsetiltak. Disse får selv bestemme hvilke programmer pengene skal brukes i, og forventer deretter jevnlig informasjon om hvordan det går.

– Det skaper et stort press på organisasjonene for å rettferdiggjøre det de gjør, gjennom metoder vi kjenner fra New Public Management. Hvis man ligger litt bak skjema eller ikke helt oppnår suksessindikatorene, vil du forsøke å glatte over. Du bruker en masse retoriske grep for å overbevise donorene om at du gjør jobben din skikkelig, sier Stein.

Dynamikken ble kraftig forsterket under pandemien, mener forskerne. Opprinnelig skulle Covax, som altså er én av «pilarene» i Act-A, levere minst to milliarder vaksinedoser til de mest sårbare i fattige land i løpet av 2021; først nå har de kommet opp i 1,88 milliarder doser. Når noe går dårlig, blir det gjerne vanskelig å snakke klart og åpent om det, tror Stein. Det er lettere å servere selvforneymd reklame, backet opp av ufullstendig statistikk og sjargong.

Forskertrioen nevner Gavi som eksempel. Gavi er et privat-offentlig samarbeid som skaffer vaksiner til en stor andel av verdens barn, og som har Bill & Melinda Gates-stiftelsen og nasjonen Norge blant sine viktigste givere. Slik Stein ser det, har Gavi i hele sin eksistens vært opptatt av å «projisere suksess», blant annet ved stadig å fortelle hvor mange liv man har reddet. Dette er i seg selv en del av nonsense – problemet – tallene er nemlig lette å overdrive og visker dessuten ut skillet mellom reklame og resultatrapport.

Kan få konsekvenser for folkehelsa

Under pandemien ble Gavi den viktigste aktøren innenfor Act-A og Covax-systemet, og kommuniserte kontinuerlig glade og glansede budskap om hvor historisk mange vaksinedoser som var levert til fattige land, selv når man møtte kraftig kritikk for å ha mislyktes med ambisjonene.

Dette kan bunne i spenninger mellom aktører som Gavi på den ene siden og politikerne i giverlandene på den andre, påpeker Antoine deBengy.

– De som jobber globalt, må vise at de får det til, hvis ikke risikerer de at det bare blir mindre solidaritet med fattige land. I pandemien ble denne dynamikken ekstra utpreget og absurd fordi man også var i en reell interessekonflikt med de rike giverlandene – de kjempet jo om de samme vaksinedosene.

Selv nå, etter at pandemiens akutte fase er over og etterspørselen etter doser er liten, er Gavi besatt av å signalisere suksess, mener Storeng. For eksempel [tvitret](#) Gavi-sjef Seth Berkley nylig at vi med Covax har en «mal» vi kan bruke også neste gang det er behov for å levere vaksiner i stor skala til lavinntektsland.

– Dette provoserte mange. Det er én ting å prøve redde verden med en uperfekt mekanisme som ble satt sammen under sterkt tidspress. Men det blir parodisk å tre år senere si at dette er suksessmalen for neste pandemi, sier Storeng.

Felix Stein er opptatt av at tullpratet kan få alvorlige konsekvenser for den globale folkehelsen.

– Vi risikerer å utsette nødvendige reformer. Kun ved å være ærlige kan vi lykkes i å forbedre politikken og økonomien slik at færre dør og færre blir syke, sier Stein.

– Hvordan skal vi klare å håndtere den neste pandemien bedre så lenge denne retorikken holder oss fast i en tilstand av feilinformasjon, spør han.

Emosjonelt

Den internasjonale pandemihåndteringen var også preget av innstendige forsøk på å spille på de store følelsene for å få politikere i rike land til å bry seg. «Ingen er trygge før alle er trygge», lød mantraet.

– *Var dette også «bullshit»?*

– Om uttrykk er tilslørende, kommer helt an på sammenhengen det blir brukt i, sier Stein.

– Hvis jeg er i en situasjon hvor noen skal gi meg konkrete løsninger på et problem, og de isteden bare understreker nødvendigheten av å løse problemet, så er det å tilsløre. I begynnelsen var «ingen er trygge før alle er trygge» et interessant poeng, men så ble frasen slitt. Til sist, da frasen var blitt repetert gjennom måneder og år, ble den nonsens.

I artikkelen peker Stein og kollegene på hvordan politikere i rike land benyttet generelle moralske fraser samtidig som de unnlot å snakke om de vanskelige spørsmålene, for eksempel hvordan de selv hamstret vaksiner eller hvorfor de ikke arbeidet for å gi afrikanske land oppskriftene på vaksinene.

– *Var det aksepten for «bullshit» som gjorde at politikere i Vesten kunne prate om «vaksineapartheid» og samtidig kjøpe alle dosene til seg selv?*

– Ja, og det er dessuten frustrerende for å publikum når man, som mot slutten av 2022, konstant kunne høre WHO-sjefen snakke om at vi burde skamme oss over vaksineapartheid, samtidig som sjefen for Gavi snakket om den raskeste vaksineutrullingene til fattige land i historien. En person som ikke er ekspert, som bare ser på nyhetene, vil bli enormt forvirret og ikke stole på noen av disse folkene.

– *Mener du uklarheten er selve poenget med språkbruken, eller bare blir det sånn?*

– Den er poenget. Ikke at det er noe strategisk plot hvor noen setter seg ned og spør seg selv «hvordan kan jeg forvirre folk i dag?». Det skjer snarere ved at man må ta enkelte beslutninger som er vanskelige å rettferdiggjøre, og da blir det lett til at man unngår å snakke om dem.

Ikke lov å le i Genève

Mye av språket forskertrioen irriterer seg over, virker importert fra konsulentbransjen, en verden Stein har dyp kjennskap til. Han har nemlig selv jobbet som «management consultant» i Tyskland og siden skrevet den prisbelønte boken *Work, Sleep, Repeat*, der han utforsket det «abstrakte arbeidet» på moderne arbeidsplasser hvor ingenting håndgripelig blir laget.

– Jeg begynner boken ved å si at konsulenter ikke bare driver med kunnskap, i så fall ville de ikke benyttet så mye sjargong hele tiden. I Tyskland bruker konsulentene mange engelske begreper. Folk misliker det sterkt, men de gjør det likevel, fordi det føles moderne og dynamisk – det gir positive assosiasjoner til forretningsverdenen og ny vitenskap. Det er en retorisk strategi og ikke noe forsøk på å gi folk best mulig informasjon, sier Stein.

Han forteller at noen av konsulentene selv lot seg frustrere over dette, og gjerne gjorde narr av det for eksempel ved å ty til «bullshit-bingo» som adspredelse på møter. Også artikkelen i *British Medical Journal* er akkompagnert av et slikt bingo Brett for global helse.

Samtidig advarer trio: Dette er egentlig ingenting å le av.

– Den ubehagelige sannheten er at alle vi som arbeider innen global helse, er involvert i produksjonen av bullshit. Men vi som er forskere har et eget ansvar, særlig vi som ikke er avhengige av finansiering fra disse aktørene, sier Storeng.

Responsen på teksten har vært enorm, forteller de – den er blitt hyppig delt både blant forskere og folk som arbeider i sivile hjelpeorganisasjoner.

– Mange takker oss og kaller oss modige, noe som i seg selv er interessant og kanskje bekrefter poenget: For hvorfor er det så vanskelig for mange å si sannheten? Kanskje ønsker man ikke å kritisere godhetsregimet fordi man selv er en del av det, sier Katerini Storeng.

Jon Kåre Time

Journalist i Morgenbladet siden 2005. Skriver om forskning, akademisk liv og idé-debatt.